

Самур

№ 10 (199) 2007-ЙИСАН 23-ОКТАБРЬ

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ДАГЪУСТАНДИХЪ ГАЛАЗ АРАЯР ХЪСАНАРЗАВА

Азербайжан вичин муквал къунши тир Дагъустандихъ галаз араяр мадни хъсанариз алахъзава. Гъавилай и йикъара премьер-министрдин сад лагъай заместитель Якуб Эюбов киле аваз чи гъукуматдин векилар Магъачкъалада хъун дуьшуьшдин кар туш. Дагъустандин президент Муху Алиевахъ галаз гуьруьшмиш хъайи абуру кве уьлкведин арада медениятдин, гъакъни майишатдин чара-чара хилерай алакъяр мадни мягъкемаруникай веревирдер авуна.

Дагъустанда гъафни-гъаф эцигунрин хаммал хъунухи чи республикайрин карчийриз абур санал гъасил ийидай мумкинвилер гузва.

ТИМИЛ ТИР ДУЛЛУХАР МАДНИ АРТУХАРЗАВА

И йикъара Милли Межлисдин талуь комиссиядин кьил Гъады Режебова малумат гайивал, виликай къвезмай йисуз агъалийрин дуланажагъ хъсанарун патал тимил тир дуллухарни тимил тир пенсияр мадни артухарда. И кар яшайишдин минимум фикирда къуна кьилиз акъудда. Гъ.Режебова лугъузвайвал, тележегда гъукуматди тимил тир дуллухарни пенсияр агъа кьил гъар йисуз садра артухарда. Яшайишдин минимум базардин кьиметрив къадайвал артухардайвал я.

БАЛАКЕНДИН АЯЛРИ ЧИРВИЛЕР КЪАЧУДА

Са шумуд йис тир талуь ксариз Балакен шегъерда аялар патал кьилди ктабхана кардик кутаз кланз. Эхирни абур чпин мураддив агакъна.

И йикъара Гъейдар Алиеван тварунихъ галай фондунин куьмекдалди шегъердин чкиндай йикъал атанвай ктабхана цийи килелай гуьнгуйна хтуна, аялрин ихтиярда вуганва. Ктабханадин фондуна 11000-дав агакъна ктабар ава. Цийи ктабханади аялриз гъам Азербайжан, гъамни къецепатан уьлквейрин хъйрагрин эсеррихъ галаз мукъувай ташиш жедай мумкинвал гуда.

Балакен районда и йикъара кве цийи мектебни кардик кутунва.

МАДНИ КИУЪД УЪЛКВЕ ШЕНГЕН ЗОНАДИК ЭКЕЧИДА

Шенген зонадик экечиз кланзавай уьлквейрин къадар йис-сандивай пара жезва. Алай йисан эхирда, йис куьтягъ жез са гъафте амаз ЕС-дин 9 уьлкве - Словакия, Словения, Венгрия, Чехия, Польша, Мальта, Латвия, Литва ва Эстония Шенгендин зонадик экечиди. Им акъ лагъай члал я хьи. Гила а уьлквейрин агъалийривай фадлай Шенгендик галай Германия, Франция, Италия, Испания, Португалия, Австрия, Греция, Финландия хътин уьлквейриз са манийвални авачиз физ-хквез жеда.

МЕТЕЛ КЪВАН КЪИЗИЛРИВ КИЕВИРИЗ ЖЕДА

Австралиядин Макквари университетдин профессор Бернанд Вуда члехи сенсация арадал гъидай малумат ганва. Ада лугъузвайвал, чилин шардин ядроа чи планетадин кьизилрин игътиятдин 99 % кватл хъанва. Акъудайтла а кьизилрив чилин шар кьилий-кьилди метел къван, зур метр къакъанвиле Киевириз жеда. Алимдин фикирдалди, чилин шардин дерин къатара лап кьиметлу металлар тир платин ва никелни пара ава.

REDAKSIYAYA MƏKTUB

ANA DİLİNİ ÖYRƏNMƏK İSTƏYİRİK

HÖRMƏTLİ REDAKSIYA! Demokratiya yolu ilə adimlayan, artıq bütün dünyada yaxşı tanınan müstəqil respublikamızın son illər qazandığı nailiyyətlər göz qabağındadır. Biz bununla fəxr edirik və ölkəmizin uğurlarının artmasından ötrü əlimizdən gələni əsirgəmirik.

Azərbaycanın nailiyyətlərindən biri onun respublikamızda yaşayan bütün xalqların hüquqlarını müdafiə edən təkmil Konstitusiyaya malik olmasıdır. Bu Əsas Qanun ölkəmizdə yaşayan hər kəsə ana dilindən istifadə etmək, istədiyi dildə tərbiyə və təhsil almaq hüququ verir. Odur ki, dövlət dili olan Azərbaycan dilini yaxından öyrəndiyimiz kimi, ana dilimiz olan ləzgi dilini də öyrənmək istəyirik.

Biz İsmayılı rayonunun Qurbanəfəndi kəndində yaşayırıq. Kəndin əhalisi ləzgilərdən ibarətdir. Amma 250 şagirdin təhsil aldığı kənd məktəbində ləzgi dili tədris olunmur. Arzumuz budur ki, uşaqlarımız Azərbaycan dili

ilə yanaşı ləzgi dilini də öyrənmək imkanı əldə etsinlər. Bundan ötrü bizə əlaqədar təşkilatların razılığı, müəllim kadrları və dərsliklər lazımdır. Ümid edirik ki, məktubumuzu qəzetdə dərc etdikdən sonra respublikamızın hörmətli təhsil naziri cənab Misir Mərdanova göndərəcəksiniz. Təhsil Nazirliyinin müraciətimizə qayğı ilə yanaşaraq, bizə kömək göstərəcəyinə hər birimiz qəlbən inanırıq.

İsmayılı rayonunun Qurbanəfəndi kəndinin sakinləri:

R.Ələsgərov, V.Qarayev, B.Allahverdiyev, N.Bəbirov, M.Qurbanov, S.Mərdanov, İ.Kərimov, N.Bədirov, M.Qarayev, Ç.Səfərov, F.Qurbanova, S.Qurbanova, M.Qarayeva, N.Əmirov, Q.Əmirov, F.Mərdanov, H.Əmirov, N.Qarayev, F.Qarayev, X.Ələsgərov.

МИХАЙ ГРИБИНЧАДИ ГАФ ГАНА

И йикъара ОБСЕ-дин къадардал гъалтайла тимил тир халкъарин месэлаяр ахтармишзавай кьилин комиссардин члехи советник Михай Грибинча Азербайжандиз атана. Ада чи уьлкведа яшамаш жезвай этносар, гъабурукай яз лезгийр авай гъалар, абурук къалабулух кутазвай месэлаяр мукъувай чирун патал гъа халкъарин векилрихъ галаз кьилди гуьруьшар киле тухвана. ОБСЕ-дин векил гъакъни "Самур" газетдин кьилин редактордихъ галаз гуьруьшмиш хъана. Редакторди Азербайжанда яшамаш жезвай лезгийрихъ авсиятда советникдин суалриз жаваб гана.

Чи уьлкведа эхиримжи йисара демократиядин тлалабун яз рикел аламукъдай хътин крарни киле физвайдакай, абурукай къадардал гъалтайла тимил тир халкъарини менфят къачузвайдакай мугъмандиз гегъеншидиз малумат гайи С.Керимовади бязи татугайвилерикайни ихтилатна. Лезгийр сигъдаказ санал яшамаш жезвай районрин юкъван мектебра лезги члалан тарсар гун патал муаллимар ва учебникар агакъзавачирдакай рахана. Чи республикада къедалди анжах I-II-III синифар паталди учебникар чапдай акъуднавайди, амма абур пешекарри ваъ, акатай авторри гъазурнавайвилей гъаф гъалат-лриз рехъ ганвайди къейд авур ада, гъакъни чиновникрин къайгъусузвилини ва гъахъсузувилини негъа яз кьевирнавай Кларин телевидение цийи килелай кардик кутунин важибувликай гаф кутуна. "Самур" газетдиз гъукуматдин патай са куьмекни авачирвилей гъаф четинвилелди, вацра садра акъатзавайди мугъмандив агакъраяр редакторди къадардал гъалтайла тимил тир халкъарин члал, меденият, адетар вилик тухун патал пулунин такъатар чара авун чарасуз тирди къейд авуна. Ада гъакъни чи республикада хайи члаларал телевидениедин гунугар тешкил авун важиб тирди лагъана ва 12 халкъдин, гъабурукай яз азербайжанрин члалалди гунугар гузвай Дагъустандин телевидениедин тежриба мисал яз гъана.

Михай Грибинчади и месэлайрин гъакъиндай ОБСЕ-дин кьилин комиссардин малумат агакъарда лагъана гаф гана.

ЛЕЗГИ ФОЛЬКЛОРДИКАЙ СЮЖЕТАР КЪАЛУРДА

Алай йисан 22-октябрдиз, сятдин 22³⁰-диз республикадин Ижтимаи телевидениеди чи халкъдин фольклордиз талуькарнавай сюжетар къалурда. Бязи сюжетар Бакудин хуьруьн майишатдин музейда члугунвайбуру я. Руслан Шейдаева, Севинж Балабековади, Эльвия Гъасановади лугъузвай лезги баядри чи халкъдин медин эсеррал рикл алайбуру шадарда. "Сувар" лезги ансамблдин манийрини куьлерини килигзавайбуруз чи медениятдикай чирвилер къачудай мумкинвилер гуда. Эльвина Гъейдаровади сифте яз куьлуьннин ансамблдрихъ галаз санал лагъай "Къе серинда" мани, Фарид Шагъмурадовани Гуьнай Жигерхановади тамамарзавай "Жегъилвал" куьул рикел аламукъда. Решад Ибрагъимова лугъузвай "Зи халкъдикай ихтилат", Жавагъир Абдуловади лугъузвай "Дидедин члал" манийри яб гузвайбуру мад гъилера шадарда. Гунугда С.Керимовадин "Зи хайи эл-II" фильмдикай менфят къачунва.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лезгидин Квал музейдиз ухшар я: михьи, экуь. Тешитигъ авачир халичяяр, абурун винелай куьрсарнавай хенжел, тур, тфенг, иер нехишар атланвай къадим къапар акур гъар са кас пагъ атлана амуькъда. Авайвал дугъун хьи, и затлар арадал гъизвай абурун итимарни дишегълияр чпихъ зурба алакъунар авай устларар я.

Фритъоф НАНСЕН,
Норвегиядин алим.
1925-йис.

Риб акат тийидай чкадик гаф акатда.

Лезги халкъдин мисал.

СВЕТЛАЯ ДУША

В музее Народного Образования Министерства просвещения Азербайджанской Республики хранятся уникальные документы о благотворительной деятельности Г.З.Тагиева. Ему пришлось приложить много усилий, гибко обходя сопротивление многовековых традиций, с поразительной настойчивостью взявшись за создание учебного заведения нового типа светской школы для девочек-мусульманок.

Бакинское Александринское русско-мусульманское училище было открыто 9 октября 1901 года. Тагиевской школе суждено было сыграть колоссальную роль в процессе распространения просвещения среди азербайджанских женщин. Из стен этой школы вышла целая плеяда замечательных просветительниц, которые как ласточки разлетелись по всем уголкам Азербайджана. (На примере одной из них - выпускниц Тагиевской школы хочу остановиться.

В 1963 году я посетила старейшего педагога, видного деятеля просвещения Марьям ханум Байрамалибекову. Она рассказала мне свою жизненную историю, которая глубоко затронула меня.

Родилась я в 1898 году в городе Ленкорань в семье народного учителя Теймур Бека Байрамалибекова. Первоначальное обучение получила от матери Ширин ханум. Она была из Масаллинского района. Мать научила меня русской грамоте, а отец русскому языку.

В 1901 году в Баку открылась I русско-мусульманская женская школа имени Александры Федоровны. Основателем школы был действительный статский советник Г.З.А.Тагиев. В 1906 году отец меня определил в эту школу. Заведующей школой была Ганифа ханум Меликова, супруга Г.Зардаби.

Моими первыми педагогами были: Шафига ханум Эфендизаде (1882-1959) - первая в Азербайджане женщина-просветительница, писательница и преподаватель родного языка Сакина ханум Ахундзаде (1865-1927) - педагог и писательница, среди азербайджанок первая женщина драматург, организатор драмкружка в русско-мусульманской женской школе, ее пьесы до революции ставились на азербайджанской сцене; Хадиджа ханум Агаева - (1885-1958) - видный педагог. С 1902 г. до конца своей жизни она трудилась на ниве народного просвещения. Была награждена орденом В.И.Ленина; Сара Везирова (1889-1961) - старшая дочь Н.Б.Везирова. Она заведовала Второй Бакинской городской мусульманской женской школой. Была активным членом Бакинского женского Благотворительного общества. Отец Шафиги ханум Эфендизаде Мухаммед Хафиз Шейхзаде, был глубоко грамотным человеком. Преподавал нам географию, грамматику не только родного языка, но и арабского языка, что было необходимо для усвоения Корана.

Во время моей учебы я помню посещение школы Гасан-беком Меликовым (1841-1907 гг.), выдающимся общественным деятелем, сыгравшим колоссальную роль в открытии женской школы Г.З.Та-

гиева. Он интересовался учебно-воспитательной работой, беседовал с учащимися.

Первыми выпускницами Тагиевской школы были: Айна Султанова (Мусабекова) (1895-1938). Видная революционерка и общественный деятель. Вела революционную работу в Москве, Астрахани, Баку (1918-1920). Она была первым редактором журнала "Шарк гадыны". Занимала посты наркома юстиции и председателя Верховного суда Азерб.ССР.; Сона ханум Ахундова (1896-1982), доктор медицинских наук, профессор. Была депутатом Верховного Совета СССР, награждена орденом Ленина. Окончив заведение "Святой Нины", они учились в ВУЗ-ах Москвы и Киева.

Во всем уезде я была единственной азербайджанкой, которая училась в русско-татарской школе. Попытки отца привлечь и других девочек были неудачны. Помню, как моему примеру хотели последовать девочки - мои сверстницы из семьи Курбановых и Керимовых. Мать моя пригласила их матерей, посоветовала шить формы, показала как это делать. И когда мы на файтеоне подъехали к берегу, чтобы сесть на лодки и направиться к пароходу, отплывающему в город Баку, толпа мужчин с криками возмущения остановили наш файтеон и забросали камнями, и мои сверстницы должны были вернуться. Эта сцена глубоко запечатлелась в моей детской душе.

Роль Г.З.Тагиева как отца-основателя школы не подлежит сомнению и, думается, не требует излишних комментариев. Однако такому детищу как школа для девочек-мусульманок требовалась чуткая и заботливая мама. Именно такой являлась Сона ханум Тагиева Араблинская - супруга, спутница и соратница Г.З.Тагиева во всех его благих начинаниях, мать его пятерых детей. И можно без преувеличения сказать, что женская школа стала выдающимся детищем этой замечательной четы. Сона ханум часто посещала школу.

Ежегодно в актовом зале Тагиевской школы устраивались рауты, заседания женского благотворительного общества, председателем которого является Сона ханум.

Окончила я Тагиевскую школу с отличием. Отец мой, чтобы определить меня в заведение "Святой Нины" ездил к Г.З.А.Тагиеву в Мардакяны, где была его летняя резиденция и ходатайствовал, в случае приема меня в заведение, чтобы я могла учиться за счет благотворительного общества "Ниджат", председателем которого был Г.З.А.Тагиев. В 1917 г. я окончила педагогический класс заведения "Святой Нины" с золотой медалью. У меня было огромное стремление получить высшее образование. Я поехала в Москву и была принята в медицинский институт. Ввиду того, что у меня не было матери-

альной возможности я обратилась к нефтепромышленнику Мухтарову, который назначил мне стипендию. Супруга Мухтарова Лиза ханум была председателем дамского благотворительного общества.

После двухмесячного пребывания в Москве я вынуждена была выехать в Баку на работу. Но я предпочла уехать в уезд, где не было ни одной женской школы, где женщины находились под чадрой и гнетом. Думать о личном благополучии для меня являлось делом зазорным, я считала, что надо быть там:

Где тяжело дышится,

Где горе слышится.

Первые мои шаги по привлечению девочек в школу были очень трудными. Отец мой Теймур-бек Байрамалибеков был первым учителем в Ленкоранском уезде, заведовал I русско-татарской мужской школой, пользовался большим уважением среди населения. Но влияние ду-

ранской женской гимназии. В 1921 г. переезжает в Баку и здесь начинается общественная и педагогическая деятельность. До 1937 г. работает в техникуме имени Н.Нариманова и в Азербайджанском медицинском институте.

Марьям ханум обладала прекрасным даром оратора. 12 января 1925 года в Москве в Большом Театре открылся I Всесоюзный съезд учителей. В числе делегатов от Азербайджана была Марьям ханум. Она на съезде выступила с горячей речью, после которой народный комиссар по Просвещению Анатолий Васильевич Луначарский предложил ей работу в Москве, но она не согласилась.

М.Байрамалибекова принимала активное участие во всех мероприятиях, часто печаталась в журналах "Шярг гадыны", "Маариф ишчиси", "Ени мяктяб" на воспитательные темы.

В 1931 г., получив юридическое образо-

вания против женского образования настолько было велико, что я встретила большое сопротивление.

В начале я сумела привлечь 9 девочек, с которыми занималась в своей комнате. Среди моих первых учениц была известная оперная певица Хагигат Рзаева.

В 1918 г. в марте официально утвердили II женскую школу и меня назначили заведующей. Надо было думать об обеспечении девочек учебными принадлежностями, одеждой и т.д.

Помимо этого, вопрос привлечения женщин-матерей являлся для меня делом первостепенной важности. Первое собрание женщин дало хорошие результаты. Было организовано Ленкоранское женское благотворительное общество. Нуждающиеся девочки могли иметь одежду и необходимые принадлежности. С установлением Советской власти открылась широкая возможность для деятельности женщин.

Я была назначена заведующей женской трудовой школой I ступени.

В первые годы Советской власти я организовала I женские краткосрочные курсы по подготовке педагогических кадров по ликвидации неграмотности. Одновременно распоряжением Ленкоранского отдела народного образования были открыты мужские курсы для подготовки местных кадров по тюркизации учреждений. На этих курсах я преподавала историю. Материалов на родном языке не было, поэтому приходилось пользоваться русской литературой.

В 1919-1920 гг. М.Байрамалибекова была назначена инспектором Ленко-

вание, она мечтала написать диссертацию на тему "Труд женщины в Азербайджане". Однако судьба распорядилась иначе.

Ее муж Джавадбек Рзабек оглы (1878-1942), государственный деятель, один из создателей АДР неоднократно подвергался репрессиям, его объявили "врагом народа".

Мать троих детей, образованная, интеллигентная Марьям ханум стали преследовать. В 1937 г. Министерство просвещения лишило ее педагогической деятельности. 11 ноября она написала письмо председателю ВЦИК и ЦИК СССР Михаилу Ивановичу Калинин и Н.К.Крупской. Однако письма не успели дойти до адресатов. Марьям ханум была арестована и заключена в Баилловскую тюрьму, затем как "врага народа" сослана в Архангельск. В ссылке от тяжелых работ и пыток она лишилась зрения. Из Архангельска ее сослали в Казахстан. 1948 году срок заключения истек и она вернулась в Баку, но ей не разрешили жить вместе с детьми. В 1956 г. она получила реабилитацию. В 1988 г. Марьям ханум скончалась. Ушла из жизни измученная, обиженная светлая душа.

6 февраля 1998 года в музее отметили 100-летний юбилей Марьям ханум Байрамалибековой.

Алия ШАРИФОВА,
главный хранитель фонда
музея народного образования
Азербайджанской республики.

Искренна скорбь того,
кто плачет втайне.

Байрон

Görkəmli ləzgi alimi Məhəmməd Hacıyev dilçilik sahəsində cəmi 20 il fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, elə elmi uğurlar qazanmışdı ki, tanınmış rus alimi A.Babkin 1952-ci ildə onu "möcüzələr yaradan elm Hannibalı" adlandırmışdı. Ləzgi dili ilə yanaşı Azərbaycan, türk, ərəb, rus, alman və tabasaran dillərini də dərinlən bilən alim ləzgi dilçiliyi və ədəbiyyatşünaslığına, həmçinin Dağıstan dilçiliyinə dair bir neçə dildə çap olunmuş yüzlərcə elmi əsərin, onlarca monoqrafiyaların və dərsliklərin müəllifi idi. O, Dağıstanda dilçilik elminin inkişafına güclü təkan vermişdi. Həmkarlarının qeyd etdikləri kimi, Dağıstan dilçiliyi onun təmsalında özünün avtodidaktına malik idi.

Qafqaz və İran dilləri üzrə tanınmış mütəxəssis, dünya şöhrətli alim L.I.Jirkov özünün ən istedadlı aspirantı olan Məhəmməd Hacıyevi sonralar "dilçilik nəzəriyyəsinə töhfə vermiş alim", məşhur gürcü dilçisi akademik A.S.Çikoba-va isə "dilçilik problemlərinə başqalarını təkrarlamadan, özünəməxsus yanaşan yaradıcı alim" kimi yüksək qiymətləndirmişdi. Bu yaradıcı alim Dağıstanda leksikoqrafiyanın əsasını qoymuş, sintaksis sahəsində Dağıstan dilləri qrammatikasının başlıca nəzəri problemlərini işləyib hazırlamışdı. Qafqazşünas alimlər Dağıstan dillərinin sintaksisi sahəsində onu ən yaxşı mütəxəssis hesab edirlər. Məhəmməd Hacıyev fenomenini təsbit edən nailiyyətlərdən biri onun məhz sintaksis sahəsində mürəkkəb problemlərin həlli zamanı nümayiş etdirdiyi qeyri-adi sərbəstlik, elmi orijinallıqdır. O, XX əsrin görkəmli linqvistləri A.A.Şaxmatovun, A.M.Peskovskinin, V.V.Vinoqradovun, V.A.Boqoroditskinin həll edə bilmədikləri problemlərin öhdəsindən uğurla gələrək, sintaksisə dair öz konsepsiyasını yaratmışdır. Ona görə də SSRİ-nin tanınmış dilçi alimləri bu elm sahəsinə haqqında yazdıqları məqalələrdə və oçerklərdə onu "əsrin görkəmli dilçi alimi", "elmin parlaq ulduzu", "nadir istedad", "kiçik xalqların böyük elmini yaratmış alim", "dilçilik elmində iz qoymuş fəda" adlandırmışlar.

2007-ci ildə anadan olmasının 110 illiyinin qeyd edilməsinə baxmayaraq, alimin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı bəzi məqamlar hələ də açılmamış qalır.

BİR NEÇƏ MƏQAM

Sovet ənənələrinə alışmış bəzi tədqiqatçılar görkəmli adamların həyat və yaradıcılığında yazanda "yoxsul ailəsində anadan olmuşdu", "varlıların qarşısında işləyib bir tikə çörək qazanırdı" kimi şablon ifadələrdən yenə əl çəkə bilmir. Belələri "kasıblıqdan ucalmaq şərəfidir" meyarı ilə Məhəmməd Hacıyevi də yoxsul rəncbər oğlu kimi qələmə verirlər. Amma arxiv materialları bunun əksini deyir. Bir neçə məqamla diqqət yetirək.

BİRİNCİ MƏQAM. 1950-ci ildə alimin oğlu Fəxrudin Kommunist partiyasına üzv olmaq istəyəndə ona atasının sosial mənşəyini ört-basdır etdiyini irad tuturlar. Bununla əlaqədar M.Hacıyev oğluna göndərdiyi məktubda yazır: "Salam, əziz Fəxrudin! Mənim sosial mənşəyimin ört-basdır edildiyini düşünənlər qoy bilsinlər ki, mən də onların yaşadığı kənddə anadan olmuşam, həmin rayonlarda işləmişəm, nəhayət, mən sağam və işləyirəm. Bir halda ki, onlar mənim keçmişimlə maraqlanırlar, qısaca aşağıdakıları bildirim... Həqiqətən də atam (sənin baban) dövlətli adam olub. O, 1918-ci ildə vəfat edib. Amma doğrudanmı bu, sənin işinə mane olur? Axı, sən 1919-cu ildə anadan olmusan və Sovet dövründə yaşayıb təhsil almısan..." (Bax: Рукописный фонд Института ЯЛИ Дагестанского научно-го центра РАН. Деловая и личная переписка. 16 л. Рукопись и машинопись. ЛФ 12, N 30, 3219.)

Cavab məktubu ilə üvəyi soyumayan alim 1950-ci ilin fevralın əvvəllərində Məhərrəmxür rayonuna gəlmiş, özünün təzəcə çap etdirdiyi "Rusca-ləzgiyə lüğət" kitabını rayon partiya komitəsinin birinci katibi Hacıbabayevə bağışlayaraq, demişdi: "Mənim babam və atam vətəndaşlıq alin tərifi ilə, halallıqla qazanıblar, istismarçı olmayıblar. Qazanclarının bir hissəsini həmişə kasıblara sərf ediblər. Mən isə yoxsulların nəfinə özümə düşən paydan imtina etməmişəm." Həmin faktlar müvafiq orqanlar tərəfindən yoxlanıb təsdiq edilmiş, bədxahlı alimi və onun ailəsini qaralamaqdan əl çəkmədilər.

İKİNCİ MƏQAM: Məhəmməd anadan olanda, yeni 1897-ci ilin sonlarında onun atası Məhəmməd adı Küre dairəsi varlılarının siyahısına düşmüşdü. Həmin dövrdə onların ailəsinin 100 desyatindən çox torpağı və bir neçə sürüsü var idi. Kiçik Məhəmmədin babası və atası sorağı bütün Cənubi Dağıstana yayılmış bir neçə bağ salmışdı. Bu fakt dairə rəisinin 1897-ci il hesabına da düşmüşdü. (Bax: ЦГА РД, ф. 2, Оп. 2, Д. 13.)

ÜÇÜNCÜ MƏQAM. Cəmi bir il atasının təsərrüfatında çalışan Məhəmməd 1914-cü ildən müstəqil yaşamağa başladı. Alqadar və Qasimxür məktəblərində təhsil aldıqdan sonra 1917-ci ilə kimi Küre dairəsi rəisinin Məhərrəmxür idarəsində mirzə, həmin dövrdən 1919-cu ilə kimi sahə komissarı işlədi. Maddi vəziyyətinin yaxşı olmasına baxmayaraq, Məhəmməd oxumağa can atır. 1920-ci ildə Dərbənddə, 1924-cü ildə isə Qubada müəllimlik kurslarında təhsil alır. 1924-cü ilin sentyabrından Dərbənddə 3 saylı məktəbdə müəllimlik edən Məhəmməd Dağıstan Həmkarlar İttifaqı Dərbənd şöbəsinin katibi seçilir. Sonra daha məsul vəzifələrə irəliləyən Məhəmməd Məhəmməd Hacıyev Moskvağa gələrək, aspiranturaya daxil olur, məşhur alim L.I.Jirkovun rəhbərliyi ilə dissertasiya yazmağa başlayır. Aspirantın bir neçə dili, o cümlədən rus dilini dərinlən bildiyini görən alim özünün 1941-ci ildə işıq üzü görmüş "Грамматика лезгинского языка" kitabının redaktəsini Məhəmməd Hacıyevə tapşırır. Sonrakı illərdə M.Hacıyevin rus dilində qələmə aldığı elmi əsərlərə yüksək qiymət verən professor L.I.Jirkov demişdi: "M.M.Hacıyevin qələmində rus dili qrammatika və stilistika baxımından tamamilə düzgün, aydın və dəqiqdir."

(Bax: "М.М.Гаджиев. (Из лингвистического наследия.) Составитель А.Г.Гюльмагомедов. Махачкала, 1997. с. 32.). Bu bərdə digər rus alimləri də yazmış, M.Hacıyevin ana dili ilə yanaşı digər dilləri də mükəmməl bildiyini qeyd etmişdilər. Amma alim başqa keyfiyyətləri ilə də fərqlənirdi və bu, onun həmkarlarında heyrət doğururdu.

HEYRƏT

Məhəmməd Hacıyevin elmi şücaətindən heyrətlənənlərdən biri 1950-ci ildə Mahaçqalaya gələn SSRİ Elmlər Akademiyasının baş elmi işçisi, məşhur leksikoloq A.Babkin olmuşdu. O, Dağıstan Dilçilik və Tarix İnstitutu direktorunun stolunun üstündə yenicə çapdan çıxmış "Rusca-ləzgiyə lüğət" kitabını görüb soruşur:

- Bunun müəllifləri kimlərdir?
- Direktor gülümsəyib deyir:
- Lüğəti bir nəfər hazırlayıb, Məhəmməd

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

MƏHƏMMƏD HACIYEV FENOMENİ

Hacıyev. Moskvalı alim deyilənlərə inanmır: - Nə danışsınız? Başqa müəlliflərsiz, köməkçi qrupsuz, təkbəşinə bu həcmdə lüğəti necə hazırlamaq olar? Belə işin öhdəsindən yalnız hanniballar gələ bilər. Direktor qısaca cavab verir: - Məhəmməd Hacıyev elə Dağıstan dilçilik elminin Hannibalıdır.

35000 sözdən, 964 səhifədən ibarət, 62 çap vərəqi həcmdəki lüğət A.Babkini o qədər heyrləndirir ki, dərhal bu bərdə akademiyanın rəhbərliyinə məlumat verir. Ona məsləhət görürlər ki, lüğət haqqında mətbuatda öz fikrini bildirsən. İki il ötdəndən sonra məşhur leksikoloq kitabı yazdığı rəyde M.Hacıyevi əsl Hannibal adlandırdı. (Bax: A.Бабкин. Вклад дагестанского языковедения. "Дагестанская правда", 25 мая 1952 г.). Rus alimi lüğətlə bağlı məqaləsinə "Dağıstan dilçiliyinə töhfə" sərəlvhəsini təsadüfən seçmişdi. Bu, sözün əsl mənasında töhfə idi. O vaxta kimi Dağıstanda belə lüğət yox idi. Bundan sonra digər xalqların alimləri M.Hacıyevin kitabı əsasında özlərinə lüğət hazırladılar. "Rusca-ləzgiyə lüğət" bütün Qafqazda ən iri həcmli lüğətlərdən biri idi. Hətta Azərbaycan da o vaxt belə böyük lüğət yox idi. Bes il sonra, yeni 1955-ci ildə Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun "Rusca-azərbaycanca lüğət"inin Ə.H.Orucovun redaktorluğu ilə yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri cəmi 18 min sözü əhatə edirdi.

1950-ci ilin sonunda bütün Sovetlər ölkəsinin elmi ictimaiyyətinin heyrətə salan daha bir hadisə baş verdi. İ.V.Stalinin "Marksizm və dilçilik məsələləri" kitabı çapdan çıxdı. Həmin kitab işıq üzü gördəndən sonra dilçilik məsələləri ilə məşğul olan institutlarda, idarə və müəssisələrdə "təmizlənmə" işləri aparıldı. Başqa res-

publikalarda olduğu kimi, Dağıstanda da repressiyaya ən çox akademik N.Y.Marrın dilçilik sahəsindəki yeni təliminin tərəfdarları məruz qaldılar. Dağıstan Dilçilik və Tarix İnstitutunun direktoru, iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, akademik İ.M.Meşaninov vəzifəsindən azad edildi. Marr təliminin tərəfdarı olmasa da, dağıstanlı marri alimlərdən A.N.Batırmurzayevə və Ş.I.Mikaylova kömək göstərdiyinə görə M.Hacıyevi də Dağıstan dilləri bölməsinin müdiri vəzifəsindən kənarlaşdırdılar. Onun yerinə Moskvadan gəndərilmiş E.A.Bokaryev təyin olundu.

Həmkarlarının qeyd etdikləri kimi, insanlara daim kömək əli uzatmaq Məhəmməd Hacıyevə xas ən yaxşı keyfiyyətlərdən biri idi. Dağıstan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda işlədiyi illərdə (1946-1954) o, imkansız tələbələrə və aspirantlara kömək etməkdən ötrü xüsusi yardım fondu yaratmışdı. Sonralar bu fond az əmək haqqı alan müəllimlərə də maddi yardım göstərmişdi. Tanınmış ləzgi dilçi alimi akademik Raciidin Heydərovun dediyi kimi, Məhəmməd Hacıyev istedadlı gənclərə də köməyini əsirgəməirdi. Dağıstanın Ü.A.Meylanova, Z.Abdullayev, B.G.-K.Xanməhəmmədov, Ə.G.Gülməhəmmədov kimi məşhur alimləri, Gürcüstanın tanınmış dilçilərindən T.E.Qudava, A.A.Maqometov, Ş.Q.Qaprındaşvili, Z.M.Məhəmmədbəyova, O.I.Kaxadze, E.F.Ceyranaşvili və başqaları məhz Məhəmməd Hacıyevin yaxından köməyi ilə elmin zirvələrinə ucalmışlar.

Lakin nadir istedad sahibi olmasının onun həyatında həm də çoxlu çətinliklər törədirdi. Stalinin kitabından sonra bədxahlı Məhəmməd Hacıyevə elmin yeni zirvələrini fəth etməkdə bütün

A.A.Şaxmatovun və V.V.Vinoqradovun cümləyə verdikləri bir-birindən fərqli üç tərif mövcud idi. M.Hacıyev sübut etdi ki, cümlə sələflərinin fikirləşdikləri kimi "fikri", "düşünmə vahidini", "tam fikri" deyil, "nisbətən bitmiş fikri" ifadə edir. M.Hacıyevin 1954-cü ildə cümləyə verdiyi tərifdən 15 il ötdəndən sonra rus dilçiləri onun fikirlərini tamamilə qəbul etdilər və həmin fikirlər rus dilinin qrammatikasında olduğu kimi öz əksini tapdı. (Bax: А.Г.Руднев. Синтаксис современного русского языка. - М.: "Высшая школа", 1968. с. 11.)

M.Hacıyevin əsərlərindəki bu və digər yenilikləri nəzərə alan professor L.I.Jirkov alimin "Ləzgi dilində sadə cümlənin sintaksisi" monoqrafiyasını yüksək qiymətləndirərək demişdi: "Müasir dilçilik elmi bu əsərə görə ona təşəkkür etməli və minnətdar olmalıdır". M.Hacıyevin "Ləzgi dilində mürəkkəb cümlənin sintaksisi" monoqrafiyası haqqında alim yazmışdı: "... Bu əsəri ilə M.M.Hacıyev sovet dilçiliyinə əsaslı töhfə vermişdir." (Bax: М.М.Гаджиев. Рецензия, отзвье. - Рукоп. фонд ИЯЛИ ДНЦ РАН, ф. 12, Д. 42, с. 48.)

E.A.Bokaryev ikinci monoqrafiya ilə bağlı rəyində göstərir ki, "bu, indiyədək elmin tədqiqat obyektinə olmamış və öyrənilməmiş bir sıra problemləri mükəmməl şərh edən və açıqlayan çox qiymətli və əsaslı əsərdir." (Bax: Yuxarıdakı mənbə səh. 81.)

Məhəmməd Hacıyevin tələbəsi olmuş, 1997-ci ildə müəlliminin linqvistik irsi ilə bağlı rus dilində "M.M.Hacıyev" adlı kitab çap etdirmiş məşhur ləzgi dilçi alimi, akademik Əhmədulla Gülməhəmmədov haqqı olaraq yazır: "Alimin əsərlərinin böyük dəyərini sübut edən faktlardan biri də odur ki, Qafqaz dillərinin sintaksisinə dair istənilən tədqiqat işi M.M.Hacıyevin fikirlərindən sitat gətirilməklə başlanır." (Bax: "М.М.Гаджиев. (Из лингвистического наследия.) А.Г.Гюльмагомедов. Махачкала, 1997. с. 20.)

Mütəxəssislər onun "Ləzgi dilinin Quba dialekti", "Dağıstan dillərində tabeli cümlələr haqqında", "Dağıstan dilçilərinin vəzifələri" və başqa əsərlərini də elmə böyük töhfələr kimi qiymətləndirmişlər. Təsədüfi deyil ki, alimlər Dağıstan dillərinin sintaksisinin, leksikoqrafiyasının və morfoloqiyanın öyrənilməsinin məhz onun adı ilə bağlayır. Rus, gürcü, alman, ingilis, fransız, tatar alimləri kimi, Azərbaycanın da məşhur dilçiləri Məhəmməd Hacıyevin əsərlərini yüksək qiymətləndirmişlər.

M.Hacıyevin Dağıstanda ilk dəfə orqrafiya və terminologiya lüğətlərini tərtib etməsi, əlifbanı yeni qrafikaya uyğunlaşdırması, 20 il ərzində ibtidai və yeddillik məktəblərin bütün sinifləri üçün və ötdən əsrin 30-cu illərində mövcud olan müxtəlif digər məktəblər üçün ana dili dərsliklərini yazıb çap etdirməsi də böyük elmi hünər idi. Bütün dərsliklərin ilk dəfə hazırladığını nəzərə alsaq, bu sahədə alimə sözün əsl mənasında fenomen demək olar.

Məhəmməd Hacıyev həm də görkəmli ədəbiyyatşünas və tərcüməçi idi. O, ləzgi ədəbiyyatı haqqında ilk elmi məqalələrin və oçerklərin müəllifidir. Yetim Emin, Xürüq Tahir, Süleyman Stalski kimi klassiklər haqqında ilk elmi məqalələr onun qələmindən çıxıb. Peşəkar ləzgi ədəbiyyatşünaslığının əsasını qoymuş M.Hacıyevin Dağıstan arxivlərində işıq üzü görməmiş onlarca əsəri var. Rusiya EA-nın Dağıstan EM Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun əlyazmaları fondundakı onun topladığı "Ləzgi bayatıları" (103 dəfər), "Ləzgi nağılları" (32 makina vərəqi), "Şerlər, mahnilər, nağıllar" (66 vərəq), "Ləzgi ədəbiyyatı üçün materiallar" (56 vərəq) və s. tədqiqatçıların yolunu gözləyir.

Həm də şair olduğu üçün Məhəmməd Hacıyev rus, sovet və xarici ölkələrin ədəbiyyatının onlarca görkəmli nümayəndəsinin əsərlərini tərcümə etmişdir. A.M.Qorkinin "Ana", V.Katayevin "Alay oğlu", A.Qaydarın "Timur və onun komandası", L.N.Tolstoyun "Hacı Murad", İ.S.Turgenevin "Mumu", A.P.Çexovun "Qılafı adam" kimi məşhur əsərlərinin ləzgi dilinə tərcüməsi M.Hacıyevə məxsusdur. Bundan əlavə o, A.S.Puşkinin, M.Y.Lermontovun, N.A.Nekrasovun, V.V.Mayakovskinin, İ.A.Krilovun, M.A.Soloxovun, A.Qafurovun, Ə.Kapiyevin, H.Sadasanın və digər sənətkarların əsərlərini də tərcümə edib. Aparıcılarımız araşdırmalardan məlum olduğu kimi, Məhəmməd Hacıyev rus, sovet və dünya ədəbiyyatından 37 şair və yazıçının əsərlərini, həmçinin bir çox yunan mif və nağıllarını, dünya xalqlarının 20-dən çox nağılını da ləzgiyə çevirib. Amma bu tərcümələrin bir hissəsi hələ də işıq üzü görməyib.

Bütün bunları, onun dilçiliyə dair yüzlərlə əsərlərini, onlarca dərsliklərini, müxtəlif əsərlər barəsində yazdığı rəyləri, məktubları və digər materialları görəndə fikirləşsən: "Cəmi 61 il ömürü yəni bir insan bir neçə institutun görə bildiyi işin öhdəsindən necə gəlir?..."

Müəffər MƏLİKMƏMMƏDOV.

НОВОСТИ

ПЛАНЕТУ ОХЛАДЯТ ГИГАНТСКИМИ ТРУБАМИ

Два всемирно известных ученых - профессор Джеймс Лавлок и директор Лондонского музея науки Крис Раплей изобрели новый способ борьбы с глобальным потеплением, пишет газета Guardian. Они предложили использовать гигантскую систему из миллионов 200-метровых подводных труб для перекачивания питательных веществ из океанских глубин на поверхность.

ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ

Китай и семь государств Центральной Азии, а также прилегающих регионов пришли к предварительному соглашению о строительстве современного эквивалента знаменитого Шелкового пути - торгового маршрута между Китаем и Европой. Стоимость проекта - 19 млрд. долларов. План согласован высшими чиновниками стран-участниц в Маниле и, как ожидается, получит формальное одобрение на ноябрьской встрече на правительственном уровне в Таджикистане. Программа инвестиций в строительстве сухопутных и железных дорог согласована правительствами Афганистана, Азербайджана, Китая, Казахстана, Киргизии, Монголии, Таджикистана и Узбекистана. Россия получила приглашение присоединиться к проекту. Но пока не дала ответа.

ГОМЕР ПО ЗАСЛУГАМ

В окрестностях кипрской деревни Коклия археологами обнаружена уникальная гробница возрастом 2,5 тыс. лет, расписанная сценами из произведений Гомера. Ученые предполагают, что захоронение могло принадлежать воину. Его высоким статусом и воинской доблестью мог быть обусловлен выбор сюжетов - на одном из рисунков изображена битва между греками и троянцами. Ожидается, что глиняная посуда, обнаруженная в гробнице, поможет в определении точной даты захоронения.

РАНЫ БУДУТ ЗАЛИВАТЬ КЛЕЕМ

Белорусскими медиками из Центра гематологии и трансфузиологии создан специальный клей для остановки кровотечения - "Фибриностат". Как сообщается, одним из основных компонентов препарата является белок фибриноген, способный при определенных условиях превращаться в вещество, участвующее в формировании сгустка крови, останавливающего кровотечение.

Препарат "Фибриностат" при использовании преобразуется в фибриновый клей, который, склеивает поверхности раны, останавливает кровотечение. Он оказывает быстрый и стойкий кровоостанавливающий эффект, стимулирует восстановительные процессы в ранах. Ускоряет рост и созревание соединительной ткани, а также эпителизацию (рост молодой кожи). Препарат используется для остановки крови при травмах печени, почки и селезенки, определенных желудочно-кишечных патологиях у пациентов, страдающих гемофилией и другими заболеваниями, сопровождающимися кровотечениями.

ОБРАЗЕЦ ВЫЖИВАНИЯ

Сенсационную находку совершила группа китайских и американских исследователей. В илистых отложениях на месте бывшего озера в Сяогу на северо-западе Китая ими были найдены хорошо сохранившиеся останки ископаемой птицы - *Gansus yumenensis*, возраст которых составляет около 110 млн. лет. Судя по фрагментам, самая древняя птица на Земле больше всего напоминала современную утку. Характерные перья, специфическая структура костей и перепончатые лапки говорят о том, что большую часть времени она проводила на поверхности воды, иногда ныряя за рыбой.

УЧРЕЖДЕНА ПРЕМИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Президент Ильхам Алиев своим указом утвердил Положение о премии Гейдара Алиева. Согласно Положению, премия будет вручаться за особые заслуги в общественно-политической, социально-экономической сферах, государственной службе, отличия в укреплении независимости и суверенитета страны. Одному и тому же лицу премия не может быть вручена повторно. Премия в размере 50 тысяч манатов будет вручаться ежегодно 10 мая. Кроме денег, премия состоит также из золотого значка, с изображением Г.Алиева и диплома. Кандидатов в лауреаты премии Г.Алиева могут выдвигать президент, премьер-министр, спикер парламента, глава Конституционного суда, президент Национальной Академии наук, творческие союзы, бывшие лауреаты премии. Список кандидатов печатается в прессе за 2 месяца до награждения.

УМНАЯ РЫБАЛКА

Представители фонда охраны дикой природы в Коста-Рике предложили оснащать рыболовецкие суда магнитами, чтобы спасти акул. Не являясь промысловыми рыбами, эти хищницы, тем не менее, регулярно гибнут, запутавшись в сетях. Несколько видов уже внесено в список редких животных. К счастью, бороться с этим явлением весьма просто. В отличие от большинства рыб акулы обладают "магнитной восприимчивостью" - она нужна им для навигации - и избегают мест, где магнитное поле заметно отличается от естественного.

ОБ ИЗВЕСТНЫХ ЛЕЗГИНАХ УМНЫЙ ЧЕЛОВЕК

7 июля 1925 года в Дагестан прибыл выдающийся норвежский ученый, путешественник Фритюф Нансен. Первыми знакомцами ученого были Н.Самурский и Д.Коркмасов. Он описывает Н.Самурского так: "Самурский (лезгин) невысок, плотен, голова гладко выбрита. Он не получил специального образования, не знает каких-либо европейских языков, но русским языком владеет настолько, что в 1925 году сумел опубликовать книгу о Дагестане на этом языке. Это умный человек, возможно также и хороший оратор. Пользуется большим уважением среди населения." (Ф.Нансен. Через Кавказ на Восток. Лейпциг. 1930.).

... Утро следующего дня гости встретили в поезде, который шел на юг вдоль Каспийского моря. На одной из станций их ожидала большая группа всадников, несколько подвод и... автомобиль.

Нансен выбрал подводу. С ним устроились Коркмасов и Самурский. Справа и слева от них джигитовали конники: прекрасное зрелище! Самурский не выдержал, взобрался на лошадь и ускакал вперед. Интересно, что хотя шофер давал полный газ, но так и не сумел обогнать всадников.

ТАК НАЧАЛСЯ ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ

В 1926 году, во время съемок "Бэлы" в Буйнакске решила судьба 16-летней лезгинки Сафият Аскаровой. Она стояла в толпе любопытных. На смуглую и необыкновенно красивую девушку обратил внимание режиссер В.Г.Барский. Он упросил ее поехать с группой. Так начался творческий путь первой киноактрисы Дагестана С.Аскаровой, сыгравшей главные роли в фильмах "Под властью адата", "Крылья холопа", "Чадра" и отдавшей советскому кино 30 лет жизни.

(Из книги Булача Гаджиева "Они были в Дагестане!")

ЧИ АЛИМАР - ВИРИНИЗ СЕЙЛИБУР

Келдайбурун тIалабуналди "Самур"ди "Чи алимар - вириниз сейлибур" тIвар ганвай цIийи пIинI кардик кутазва. Ина чна кIелунал гзаф рикI алай, дуньндиз вишералди илимдин къагъриманар бахинавай лезги халкъдин зурба, лап къакъан кукIуириз хкаж хьанвай алимрикай ихтилатда.

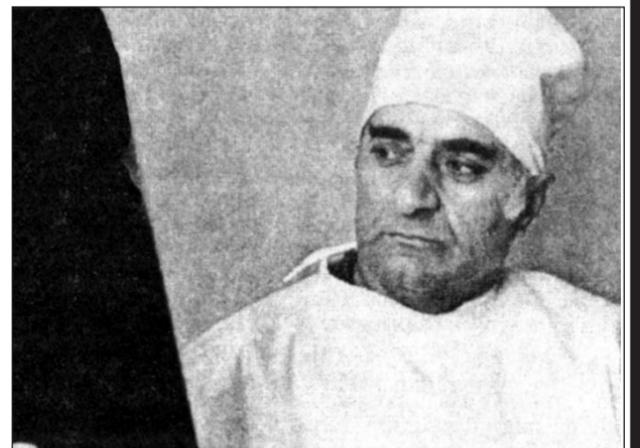
КIелунал гьалтайла Урусатдин 200-дав агакьна халкъарин арада вад лагъай чка къазвай лезгийрихъ Дагъустанда, Азербайжанда, Урусатда, Германияда, Америкада, Испанияда, Францияда, Норвегияда ва шумудни са маса уьлквейра кIвалахзавай вишералди илимдин докторарни академикар ава. Чна чка атунивай абурукай макъаларни очеркар чанна кIелдайбурув агакьарда.

АКАДЕМИК САЛИГЪ ГЪЕЙБАТОВ

Вири дуньндиз сейли хирург Салигъ Пиралидин хва Гейбатов 1936-йисуз Дагъустандин Докъузпара райондин Миграгъ Къазмайрин хуьре дидедиз хьана. Адан буба Пирали Ватандин Чехи дяведай хтанач. Гьавилай хизанда авай пуд веледни Салигъан диде Зарбафа кIвачел акъалдарна.

Дяведин йисара кIвачел акъалтнавай Салигъ рикI михьи, фагъум хци гада тир. Миграгърин юкьван мектеб кубтягъай ада 1953-йисуз Дагъустандин мединститутдиз имтагъанар вахкана. Институт тафаватлувилелди акъалтIарай жегил, профессор Р.Аскерханован регъбервилек кваз аспирантурадиз гьахьна. 1971-йисуз ада "Дамарар цIийи килелай сагъар хъувун" темадай диссертация хвена. 1985-йисуз алмиди "Чулав лекъ дакIуна иринламиш хун" темадай докторвилдин диссертация хвена ва Дагъустандин мединститутдин профессор хьана.

Медицинадин илимрин доктор, профессор, Нью-Йоркдин Академиядин академик С.Гейбатова хирургриз куьмек яз, абурун практикадиз талуькарна кхьенвай илимдин кIвалахрикай вири дуньндиз институтри мен-

фят къачузва. Адан "Амебный абсцесс печени", "Послеоперационные тромбозы конечностей", "Острый холецистит" ктабар дуньндизин 30 къван чIалариз элькьурна чапдай акъуднава.

Алай девирдин медицинадин илимдик чехи пай кутунвай Салигъ Гейбатов 220-дав агакьна илимдин кIвалахрин автор я. Ада вичин хайи райондин азарханада хирургиядин отделение кардик кутунва. Алимди араара хквез ина инсандин бедендин кьенепатан операцияр ийизва.

Академик С.Гейбатован тIвар "Россиядин лап хьсан духтурар" ктабда гьатнава. Ам хирургрин Международной Ассоциациядин узви, Дагъустандин илимдин лайихлу деятелни я. Алимдин хизанда вичелай гьейри мад къуд духтур ава. Абурукай къвед илимдин кандидат я. Жегил алм тир хва Рашида Санкт-Петербургда И.Павлован тIварунихъ галай Гьукуматдин Медицинадин Академияда тарсар гузва.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА.

Чехи тарцин дувул
деринда жеда.

Лезги халкъдин мисал

ГЕЛ ТУР КСАР

МЕГЪМАН АБДУЛЛАЕВ

■ 1993-йисуз Кцлар райондин Эчехуьруьн юкьван мектебдиз Мегъман Абдуллаеван тIвар гана. Им вичин тIвар Кцлар райондин сейли маарифчийрин сиягда гъатай, халкъ савадлу хьуник, цийи девирдив къадай мектебар арадал гъуник вичин пай кутур, амма баркалладин эвезда къазаматар несиб хъайи, гьурбатда къейи Камал Гьажибаладин хва Абдуллаеван руьгъдиз икрам авун тир.

1894-йисуз Эчехуьре дидедиз хъайи Камал Нинекъиза текдиз чIехи ийизвай. Гададин зигинлувал акур абурун мирес Гъажи Келентераз адакай мулла ийиз кIан хъанай. Амма аялдин алакьунарни майилвал фикирдиз къачуна ада Камал Дербентдиз, урус мектебдиз ракъурнай. Дербентдай муаллим хъиз хтанай ам. Лечет станциядин мектебда муаллимвал авур ада, Кцлара цийи мектебар ачухарунин карда мукьувай иштиракнай, гуьгьуьнлай вичин хайи хуьрени мектеб тешкилиз алакьнай адалай.

Райондин лап хъсан муаллимрикай тир, кхьинрал рикI алай, Гьуьсейн Жавид, Михаил Муьшфикь хътин шаиррихъ, Нариман Нариманов, Нажмудин Самурски хътин регьберрихъ галаз алакьа хуьзвай и касдин алакьунар, адахъ халкъдин арада авай гьуьрмет акур чулава къуватри "халкъдин душман" тIвар илитIна ам дустагда тунай. 1942-йисуз Архангельск вилайтда рагьметдиз феи и гъахъсуз къурбанддин сур гилалди гъина аватIа чизвач.

Ругуд аял хиве гъатай Хансенема ви-

чин уьмуьр хизандиз серф авуна. И карда адаз чIехи руша, вичин гъуьл мехъер хъайи къве вацралай дяведиз фена тахтай Чимназа куьмек гана. И къве дигеьлидиз вафалувилин гуьмбет эцигиз жеда. 1997-йисуз рагьметдиз феи Хансенеман сурун къилик къве къван гала: садал вичин, муькуьдал Мегъманан тIвар ала. Са чIавуз вичин гъвечIи стхярни вах хвейи Чимназа лагъайтIа, гила стха Асефан Мегъман тIвар алай хтул чIехи ийизва.

ХУЪЗЕММЕД КЪАДИМОВ

■ Шумудни са йисара ГадацIийихуьруьн юкьван мектебдин директорвиле кIвалахай Хуьземмед Къадимован тIвар вири райондиз сейли я. Адан буьба Чигалиди XX виш йисан эвелра и хуьре сифте яз вичин кшвале мектеб ачухарнай. Вичин хва Хуьземмедав ва маса аялрив кIелиз тун адан мурад тир. И кардикай вичихъ хъел акатай юзбашиди адан кIвализ атана касдиз гуьлле ганай. Вичел залан хирер хъайи Чигали хайибуру са гуж-баладалди векъерив-къаларив сагъар хъувунай. Лезги намусда гъатай Чигалиди кIвачел ахкъалтун кумазни, ЦIуру Худатай муаллим гваз хтанай. А муаллим Чигалидин накъвадин дехмеда аялриз тарсар гуз эгечIнай.

20-йисара, Совет гьукуматдин сифте вахтара Чигалиди хуьре къилди мектеб кардик кутун патал галайвал авунай. И мектеб куьтягъайбурукай садни адан хва Хуьземмед тир. Вичихъ чIехи алакьунар авай Хуьземмед Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин тарихдин факультетдик экечIнай.

Жегьилдин алакьунар акур муаллимри адаз аспирантурада кIелун давамарун теклифнай. Анжах жегьилдихъ кIвалахиз-кIвалахиз илимдив машгул жедай ниьт авай. Бубадин весидал амал авур хцикай хъсан муаллим хъанай. Анжах адан диссертация гъазур хъайила, дяве къарагънай. Хуьземмед ватан хуьн патал дяведиз фенай. Адан кIвалах хуьруьн рушарикай сифте яз мектебдиз феи ва гуьгьуьнлай муаллимвал авур Перистана давамарнай.

Дяведай хуьчлуьк кIеклецар кваз хтай Хуьземмед са береда вичин бубади ачухарай мектебдин директорвиле тайинарнай. Гзаф савадлу, къени къилихрин, гъахъ вине къадай инсан тир Хуьземмед Къадимов. Дяведин йисара къалурау гьунаррай адаз "Яру Гьед" орден ганай. Вичин уьмуьрдин эхирдалди гъакьисагъвилелди хайи хуьруьн мектебда кIвалахай и къегъал ва намуслу инсан Ленин ордендиз ва "Яру Пайдах" ордендиз лайих акунай.

НАРУЛЛАГЪ КЪАДИМОВ

■ Наруллагъ Къадимов образованидин кIвалахдар тушиз вичи "Азербайжандин образованидин кIвенкIвечи кIвалахдар" тIвар къачур тек сад тир. Ихътин тIварар адаз эцигунрай, хуьруьн майишатдиз гъайи цийивилерайни гуз жедай. Адан алакьунар зурбади, ада ийизвай крар хийирлубур тир.

Ватандин ЧIехи дяведин цIаярай саламатдиз акъатай Къадимов Наруллагъ Имамкъулидин хва уьмуьрдин эхирдалди гъакьисагъвилелди вичин хуьруьнбурун къуллугъдал акъвазнай. Ам хайи хуьрелни хуьруьнбурун гзаф рикI алай, абурун яшайиш хъсанарун патал вири алахъунар ийидай инсан тир. 1950-йисуз "Яру Октябрь" колхоздиз ва гуьгьуьнлай и майишатдин бинедал алаз туькIуьрай М.Азизбекован тIварунихъ галай совхоздиз регьбервал гайи йисара ада хуьре гзаф эцигунарни абадвилер къиле тухванай. Ина юкьван мектеб, аялрин бахча, азархана, идарадин дарамат, регъвер, фермаяр, чехир гъасилдай завод кардик кутунай. Манкъулидхуьруз Лечетрин хуьррай гунгаррив булахдин яд гъанай. Ам директор тир вахтунда М.Азизбекован тIварунихъ галай совхоз район-

дин кIвенкIвечи майишатрикай тир. Вичин уьмуьрдин юлдаш Пакизатахъ галаз санал II велед чIехи авур и касди мектебдиз, муаллимриз, кIелдайбуруз иллаки къайгъударвал къалурнай. Гъавилияй адаз "Азербайжандин образованидин кIвенкIвечи кIвалахдар" гьуьрметдин тIвар ганай. Наруллагъ Къадимов Азербайжан ССР-дин Верховный Советдин депутатвиле хкъанай.

ЗАЛ ЗАЛОВ

■ 1920-йисуз гилан Кцлар райондин Чпир хуьре мектеб кардик кутунай. Сифте яз а мектеб акъалтIарайбурукай сад Залов Зал Жанагъадин хва тир. 1915-йисуз и хуьре дидедиз хъайи Зала Чпирдин мектеб куьтягъна Кцларин педмектебда кIелна. Сифте Пирал хуьре муаллимвал авур ада 47 йисуз ара датIана муаллимвиле кIвалахна.

1938-йисуз АПИ-дин химиядинни биологиядин факультет акъалтIарай З.Залова Яргундал муаллимвиле кIвалахна. Гуьгьуьнлай ам Чпирдин мектебдин директорвиле тайинарнай. Ватандин ЧIехи дяве къарагъайла, ам гъиле яракъ къуна Ватан хуьз рекъе гъатна. 1942-йисуз залан хирер хъана хуьруьз хтай З.Залова Чпирдал, Ясабал, Пигъира, Яргундал, Цийихуьре мектебдин директорвиле кIвалахна.

1960-йисуз вичин тIлабуналди хайи хуьруьз хтай агъсакъалди уьмуьрдин эхирдалди и мектебдин директорвиле кIвалахна. Адан регьбервилек кваз хуьруьн жемьатди мел авуна ина мектебдин цийи дарамат эцигна. Ада гъакIни клуб, регъв эцигунин, автобусдин маршрут ахъаюнин карда чIехи зегъметар чугуна. И агъсакъалди кутур са гектар багъди гилани бегъер гузва. А чIавуз мектебдихъ хперин, къуьрерин, верчерин ферма, гъакIни чIехи бустан авай. Инай жезвай пулар директорди мектебдин игътияжар таъминарун патал серфдай.

Ада Чпирдин мектебдиз регьбервал гайи йисара и хуьррай институтрик экечIай жегьилрин къадарни пара хъанай.

Зал муаллим "Маарифдин кIвенкIвечи" тIварциз, "Зегъметда тафаватлу хъунай" медалдиз лайих акунай. 1978-йисуз Залов Залаз "Азербайжандин лайихлу муаллим" гьуьрметдин тIвар ганай. 1996-йисуз рагьметдиз феи агъсакъал муаллимдин тIвар неинки Чпира, гъакIни Кцлара къени гьуьрметдалди къада.

ЧЕШНЕ КЪАЧУ!

ХАЛКЪДИК РУЪГЪ КУТУРДИ ХАЛКЪДИ ХКАЖДА

Вичин умуърдин гзаф йисар лезги халкъдин маниярни къуьлер къватна, нотдиз къачун патал серф авур чи камалэгъли, сейли композитор Фетуллагъ Регъимхановакай "Самур"дин чинриз са шумудра макъалаяр акъатна. Умуърдин яцара яшамаш хъайи, эхирда къван хайи халкъдиз къуллугъ авур адаз сагъзамаз лайихлу къимет ганач. Къейидалай гуьгъуьниз сурни рикелай алатна. Гъа и кардикай "Самур"дини хъенай.

И мукъвара Кцлар райондин Цуру Худат хуьре Фетуллагъ муаллимдин сурал къил члугвадайла вилералди акурбурун члалахъ хъанач чун. Чкланвай сурун къилик мар-

мардин къван кутунвай. Анай Фетуллагъ муаллимдин шикил хуьрезвай. Шикилдин кланик "Халкъдик руьгъ кутурди халкъди хкажда" гафар хъенвай.

И суваб кардин иеси Натикъ Алиев я лагъана чаз хуьруьнбуру. Хвешила вилерал накъвар акъалтна чи. Са юбилей къванни несиб тахъай сеняткардин хатурдиз са няни бахш авунайтла хупл хъсан жедай, лагъана фикирна чна. Кцлар райондин медениятдин месэлайрал машгъл ксар и кардив эгечнайтла, суваб жедай. И кардив куьмек гуз кланзавай ксарни авачиз туш. Чи сейли композитордин руьгъдиз икрам авун, хайи халкъдин сенят хкажун чи буржи я...

ГЪУЪРМЕТДИН ТВАР КЪАЧУНА

И мукъвара Азербайжан Республикадин Президентдин указдалди "Азербайжандин лайихлу муаллим" гуьрметдин твар къачур ксарин арада Кцлар шегъердин 1-нумрадин юкъван мектебдин азербайжан члаланни литературадин муаллим Нурмет Зекиеван тварни ава. И кардикай агъсакъл муаллимдивай тарс къачур вишералди инсанриз рикГивай хвеш хъана. Вири умуьр халкъдин веледриз савад гун патал серф авур Нурмет Зекиев вичин тварЦихъ "муаллим" гаф члехи гъарфаралди гилигиз жедай чешнелу инсан я. Гъавилай гзафбуру хъсан хабар ван хъайила, "Им муаллимдин гъалал зегъметдин фадлай агакъна кланзавай гъакъи я" лагъана.

Вичин акурар, къилихар ва крар сад-садав къадайур тир Нурмет муаллим Кцларални кцларвийрал рикI алай кас я. ИкI тирди ада вичин краралди субутнава. Ада Н.Няметовахъ галаз санал вичин хайи хуьруькай чапдай акъудай "Уьнуьгъ" ктаб лап хъсан мисалрикай яз гъиз жеда.

Жува къвалахзавай чкадиз жуван къваллиз хъиз икрам ая, лугъуда ада. Гъавилай тек Кцларин ваъ, гъакI Азербайжандин виридалайни къадим мектебрикай тир 1-нумрадин юкъван мектебдин юбилей къейд авун патал гзаф алахъунар ийизва Нурмет муаллимди. Гъайиф къведай кар ам я хьи, и карда адаз куьмек гуз кланзавай бур са акъван авач. Садбур хъиз вичин юбилейдихъ гелкъвезвач ам! Эл паталди алахъзава!

Садбуру куьлуь затЦарни даКурна абурукай са вуч ятЦани арадал гъида. Садбуру лагъайтла, авайди авачирдай къада. Гъар гъикI ятЦани, Нурмет муаллимдивай вичи гъиле къунвай зурба тедбир - мектебдин 120 йисан юбилейдин мярекят арадал гъиз жедайдан члалахъ я чун. Архиврай Кцлар райондин маарифдин тарихдиз талукъ маракълу делилар жагъуьриз, абурукай макъалаяр къхъизвай Нурмет муаллимдин зегъметар гъавая фидайди туш.

Вичи тарс гузвай азербайжан члалал хъиз, лезги члалални рикI алай, вичелай аялриз абур къелелай кланариз алакъзавай Нурмет муаллим жегъилриз чешне я.

Чна адаз гуьрметдин твар мубаракзава, чандин сагъвал, рикIин шадвал ва мадни члехи алакъунар

ИЛИМДИН ШЕГЪРЕДА

И мукъвара вич Азербайжандин Президентдин указдалди "Лайихлу духтур" гуьрметдин тварЦиз лайих акур кцларви Нариман Къадиман хва Османов Дагъустандин Гъукуматдин Медицинадин Академиядин аспирантурадиз гъахънава лагъай хабарди ада къвалахзавай Самур поселокдин агъалияр шадарна. Академиядин терапия кафедрала академик Ибрагъим Шамован регъбервилек кваз илимдин ахтармишунрив эгечнавай Нариманан ивидин группайрихъ галаз алакълалу тир начагъвилериз талукъарнавай илимдин макъалаяр гзаф йисар я Дагъустандин илимдин журналдин чинриз акъатиз.

1958-йисуз Кцлар райондин Клуфоба хуьре дидедиз хъайи Наримана юкъван мектеб къизилдин медалдив куьтягъна, Бакудин медицинадин техникумда клелнай. Инаг тафаватлувилелди акъалтларай жегъил Дагъустандин Мединститутдик экечнай. Гъеле институтда клелзамаз илимди вичихъ ялай гададин алакълунри адан муаллимдин фикир желбнай. Инаг яру дипломдив акъалтларай гададиз институтда амукъна клелун давамарун теклифнай. Анжах Нариман Физкультурадин институт куьтягъай Людмиладал эвленмиш хъана. Жегъил хи-

занди санал акъудзавай умуьрдин ва къвалахдин сифте камар Тигъиржалрин хуьре вегъена. Вад йисуз ана къвалахай Нариман са и хуьруьн ваъ, Тигъиржалрин дередин вири хуьрерин рикI алай духтурдиз элкъвена. Вад йисалай ам Самур поселокдиз ракъурайла, куьч гвай адан хизан вири хуьруь рекъе тунай. Гила 11 йис я Наримана Самур поселокдин азарханадиз регъбервал гуз. Вич савадлувилинни инсанпересвилдин чешне тир, халкъдин гуьрмет къазанмишнавай и касдалди вири районди дамахзава.

Духтурдиз гуьрметдин твар гайила виридалайни гзаф ада регъбервал гузвай коллективдиз хвеш хъана. Вичин зегъметдин лайихлу къимет къачурла и кардал руьгълемеш хъайи духтур шумуд йисара санал умуьр гъалай Людмила вичин къвалал тахъуники гзаф пашман тир. Къве йис вилик вичин дуьнья дегишарай Людмиладин пуд веледиз - Перванедиз, Мурадаз ва Аидадиз гила тек бубавал ваъ, дидевални ийизва ада. И къени къилихрин, клел-къхъинал рикI алай, вичихъ члехи алакълунар авай инсанди илимдин рекъайни агалкъунар къазанмишдайдан члалахъ я чун.

ХЪСАН КЪЕЛА, ПУЛ КЪАЧУ!

И дуьньяда гъар са куьниз къимет гузвайди я. Хъсан клелунизни. Кцлар райондин Цуру Худат хуьруьн юкъван мектебда клелзавай аялри и кар хъсандиз къатланва. Къве йис я и мектебдин клелунал чешнелу аялриз стипендияр гуз. I-VIII синифра клелзавай къвенкъвечияр патал 20 манат, X-XI синифра клелзавай бур патал лагъайтла, 40 манат пул тайинарнава. Йисан нетижайрай стипендия 100 манат я.

Мектебдин аялриз ихътин къайгъударвал къалурзавайди кцларви бизнесмен Натикъ Алиев я. Вичин хайи хуьруьн аялрик руьгъ кутазвай ада им Аллагъ рикле аваз ийизвай суваб кар я. Вичин пуд веледи вузра чешнелудаказ клелай Натикъаз жегъилар клелунив гъа и саягъда агудиз кланзава.

Хъсан тумуни хъсан цир гуда, лугъуда бубайри. И карди мектебда клелзавай аялрин алакълунар артухарнава. РикI ахъайдай кар ам я хьи, цли и мектебдай 3 аял вузрик экечнава.

Чин гуькълурайди Азизрин Севда я.

“САМУР” ДИНИ МЕКТЕБ

Хъана къван, хъанач къван са пачагъ. Адаз са пабни ирид хва аваз хъана. Садра стхяр къугъ-ваз фена, юлдашри ибуруз лагъана: "Чна вах авачир стха чак тадач". ИкI лагъайла, ибуру пашман яз кIвализ хтана. Дидеди абурувай жузуна: "Квез вуч хъанва, куън вучиз икъван пашман я?" Ибуру лагъана: "Чун юлдашрихъ галаз къугъваз фейила, абуру чаз вах авачир стха чпик тадач лагъана, чун къабулнач."

Дидени перишан хъана. Ахпа и стхайри чпин диде-дизни бубадиз лагъана: "Вах авачир дуъньяда чун акъ-ваздач". Дидени буба рухвар ахъай тийиз акъвазна. Эхир чара хъанач.

Ирид стха тфенгар къачуна рекъе гъатна. Фена, фена, абур са чинар тарцин патав агакъна. И тарцин кIаник стхайри чпиз кIвал авуна. Гъурчез физ, чпин къил хуъз хъана.

Йисар алатна. Ирид стхадин дидедиз са руш хъана. И руш чIехи хъана. Вичин юлдашрихъ галаз галаз къугъваз фейила, абуру и руш, стха авачир вах чна чак тадач лагъана, къабулнач. И рушани, пашмандиз хтана, вичин дидедиз лагъана. Дидеди жаваб гана: "Ваз ирид стха авай, чан руш, абурни вун хъиз чпин юлдашри, вах авачир стхяр чпик тадач лугъуз, къабул та-вурла, дуънья тергна фейиди я..."

ИРИД СТХА

МАХ

- ЯтIа стхяр феи патахъ зунни фида, - лагъана руша.

Диде рази тежез, руша гъил къачун тийиз хъана. Эхир руша бубадиз лагъана: "Чан буба, заз са ракъун шаламарни, шуърбет авай шуъше къачу". Бубадини къачуна. Ахпа руш, фарни чраз туна, стхяр феи патахъ фена.

Са йикъан рекъиз феиила, рушал са кIелербан гьалтда, руша идаз лугъуда: "Са тIур шуърбет хуъхъ, цIикендиз кIас ягъа, ирид стха авай кIвал къалура". КIелербанди лагъана: "Чан вах заз чидач. Вуна агъадал алай нехирбандивай жузуз, белки гъадаз чир жеди".

Руша, нехирбандин патав фена, адаз лагъана: "Чан стха, са тIур шуърбет хуъхъ, цIикендиз кIас ягъа, ирид стха авай кIвал къалура". - "Чан вах, заз ви затIни кIандач, - лагъана нехирбанди, - гъа и дере къуна феи-ила, вал са чинардин тар гьалтда, гъа чинар тарцин кIаник квайди ви ирид стхадин кIвал я; а кIвалин ракIарал са кицI ала, гъа кицIин кIаник кIвалин куълег ква. Анал феиила, вуна са фу авадра, ахпа кицI а фахъ галтугайла, куълег къачуна, кIвалин ракIар ахъая".

Руша гъа и саягъ авуна, ахпа, стхяр кхведалди, кIвал шиткана миъна, къулал як эцигна, вични фена, кIерецар авай сандухда чуънуъх хъана.

Няни хъана, стхяр хтана, килигайтIа, кIвалер шиткана, миънава, къулал як эцигна гъазурнава. Ибуру тажуб хъана. Фу тIуъна, ибуру чIехи стхадиз лагъана: "Чан стха, чаз са тIимил кIерецар це". ЧIехи стхади фена сандух ахъайна, гъил яргъи авурла, идан гъил и руша акъуна, кичIе хъана, хтана ида стхайриз лагъана: "Сандухда са затI ава, завай ам акъудиз хъанач". - "Ам вуч затI ятIани, залай зурбади туш хъи, ам за акъудда" - лагъана гъвечIи стхади.

ГъвечIи стхади, фена сандухдай руш акъудна. Руша вичин къилел атайбуру рахайла, ирид стхадиз и руш чпин вах тирди чир хъана, ибуру вахаз гъаф гъурметар авуна.

Пакад юкъуз гъурчез фидайла, стхайри вахаз лагъана: "Чан вах. Гъар вуч кIандатIани ая, амма къула авай цIай хкадариз тахъуй, инаг цIай жагъидай чка туш". - "Хъурай ман, чан стхяр", - лагъана ваха.

Ирид стха экъечIна гъурчез фена; руш вичин хтар туъкIуъриз къавал фена, мукъвал-мукъвал къулаз килигиз хъана. ГъикI ятIани, вичиз такуна, идавай са яру хат къулаз аватна: гъар килигайтIа и яру хат акваз, рушаз къулак цIай кумай хъиз жезвай. Югъ няни хъана, рушаз къулал як эцигиз кIан хъана, килигайтIа, цIай туъхвенва. Инлай и руш чинар тарциз акъахна килигайтIа, лап яргъай гум акъатзава. Инагни аждагъан-

дин кIвал яз хъана. Ахпа и руш, тарциз эвичIна, звериз-звериз фена, ишез акъвазна. Аждагъанди вичин чIехи рушаз лагъана: "Гъуъруъ-гъуъруъ, чан руш, Гъуъруъпери, чан руш, инсандин ни къвезва, вуж ятIа, килиг, чан зи руш". Им атана килигайтIа, инихъ са руш атана акъвазнава, вични шезва. "Чан вах, зи буба аждагъан я. Вун адаз акуртIа, ада вун неда, тадиз ахлад", - лагъана ада. Ирид стхадин ваха лагъана: "Зун къейитIани, куъ гъиле ава, туртIани, заз са тIимил цIай кIанзава". Аждагъандин руш им галаз кIвализ фена. Аждагъанди жузуна: "Ваз вуч кIанзава, чан руш?" Ирид стхадин ваха лагъана: "Заз цIай кIанзава, чан буба". Аждагъанди са саф гъана, ам рухъверив ацIурна, винел са кIус цIай эцигна и рушав вугана, лагъана: "Килиг, и саф юзуриз-юзуриз ахлад, тахъайтIа цIай хкахъда".

Рушаз хвеша хъана, ам саф юзуриз-юзуриз кIвализ хтана. Тадиз къулал як эцигна, хуърек гъазурна.

Пакад йикъан экуънахъ стхяр мад гъурчез феиила, сафунай авахъай рухъверилай гел къуна, аждагъан атана, ада и рушан бедендик квай къван иви вири хъвана, хъфена. Стхяр гъурчяй хтайла вахан рангар атIанваз акурла абурук къалабулук акатна. Ваха вичин къилел атайбуру рахана.

Хъел акатай стхайри чпин кIвалин ракIарив яхIур аршиндин дерин са фур эгъуънна, и фурун винелни абуру са лит вегъена, ахпа ракIарин къулукъ чуънуъх хъана. Са герендилай аждагъан атана, ракIарилай къенез кIвач вегъенмазди, ам и фуруз аватна. Гъанлай ирид стхади аждагъан яна къена.

Са къадар вахтар алатайла и ирид стха шегъердиз фена, чпизни вахаз са къизил сандухни са лацу деве къачуна. Вах къизилд сандухда туна, лацу деведал эцигна, чпин вилаятдиз хтана. Пачагъдизни адан папаз гъаф хвеша хъана.

Дувулар авачир тар, тарих авачир халкъ жедач.

Лезги халкъдин мисал.

КЪАКЪАН ДЕРЕЖАДИЗ ХКАЖ ХЪАНА

Вичин тIвар вири Къафкъаздиз сейли хъайи, "Муъасир Азербайжан дили" ктаб тесниф авур машгъур алим Селим Жафарован 100 йис тамам хъана. 1907-йисуз Дагъустандин Цахур хуъре дидедиз хъайи Селимаз тIебиатди къетIен жуъредин алакьунар ва камаллувал ганай. Адаз хайиди тир цIахур чIал хъиз, лезги, рутул, авар, азербайжан, гуржи, къумукъ, туърк, урус ва маса чIаларни чидай. Селим Абдулатипан хва Жафарова алатай асирдин 20-30-йисара Дагъустандин Рутул ва Азербайжандин Закъатала районра акъалтзавай несилдиз чирвилер гудай мектебар тешкилнай.

Азербайжандин лап къакъан дережадиз хкаж хъайи алмиркай тир профессор С.А.Жафарова азербайжан чIалаз хъиз, вичин хайи чIалазни рикIин сидкъидай къуллугънай. Ада машгъур алим А.Н.Генкоди хъ галаз санал цIахур чIалал кхъинар арадал гъанай. Са куъруъ вахтунда цIахуррин мектебар патал муаллимарни гъазурнай ва абур патал цIудралди ктабарни кхъенай. Ада цIахуррин литературадин диб эцигнай ва хайи дидед чIалаз А.С.Пушкинан, А.В.Кольцован, И.А.Крылован, М.Ю.Лермонтован ва урусрин маса классикрин эсерарни элкъуърнай.

Филологиядин илимрин доктор, профессор С.А.Жафарован къелемдикай 250-далай виниз илимдин кIвалахар, цIудралди монографияр ва учебникар хкатна. Адан илимдин кIвалахрикай ва мектебар патал кхъей ктабрикай чи йикъарани Азербайжанда ва Дагъустанда менфят къачузва.

Роза ГЪАЖИМУРАДОВА.

РУТУЛ ЧIАЛАЛ САД ЛАГЪАЙ КIВАТИАЛ

Дагъустандин Дербент шегъерда рутул чIалалди эсерар кхъизвай ксарин сад лагъай альманах чапдай акъатнава. КIватIалдиз "Дагъларин сес" тIвар ганвай кIватIал туъкIуърнавайди хиневе ашукъ Сакит Къурбанов я. Ада лезги ва азербайжан чIаларалди фадлай шиирар теснифзава.

КIватIалда чаз тарихдай малум тир Ихрек Режеб, ашукъ Жамисеб Саларов хътин авторрихъ галаз санал Хинелугъ Къличханан, Хиневе Аскеран, Ихрек Гъажюсуфан, Шинхуъруънви Илъясан шиирарни гъатнава. КIватIал чпи рутул чIал хайи дидед чIал хъиз чирзавай студентриз ва мектебдин аялриз хъсан савкъват я.

XƏBƏRLƏR**42 MİLYARD DOLLAR
INVESTİSIYA YATIRILIB**

Azərbaycan adambaşına düşən xarici investisiyaların həcminə görə Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan ölkələr sırasında birinci yerdə durur. Bu barədə məlumat verən iqtisadi inkişaf naziri Heydər Babayev bildirib ki, 1995-ci ildən 2007-ci ilin altı ayına qədər olan müddət ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına 42 milyard dollar həcmində investisiya yatırılıb. Bunun da 70 faizindən çoxu birbaşa xarici investisiyalardır: Cari ilin birinci yarısında təxmini investisiyalar 4 milyard dolları keçib və ilin sonuna qədər bu rəqəm 6 milyard dollara çatacaq.

EKSKAVATORLAR YİĞİLACAQ

Gələn ildən etibarən Sankt-Peterburqun Kirov zavodu Azərbaycanda təkəri ekskavatorların yığılmasına başlayacaq.

Kirov zavodu Azərbaycandakı tərəfdaşı "Qafqaz Holding"lə birgə "Qafqaz-Holding - Kirov Zavodu" adlı müştərək müəssisə yaradıb. Bu müəssisə Azərbaycanın Sabirabad rayonundakı təmir-mexanika zavodunun bazasında fəaliyyət göstərəcək. Bu müəssisə Voronej ekskavator zavodunun ekskavatorlarını yığacaq. Yeni zavodun ilkin istehsal gücü ayda 5 ekskavatorun yığılmasına malik olacaq, lakin gələn ilin sonunadək bu göstəricinin iki dəfə artırılması planlaşdırılır.

240 MİLYON MANAT AYRILACAQ

2008-ci ilin dövlət büdcəsindən yeni məktəblərin və bağçaların tikintisi, əsaslı təmiri, şagird sıxlığı olan yerdə əlavə korpusların inşası, peşə məktəblərinin təmiri məqsədilə 240 milyon manat ayrılacaq. Bu barədə məlumatı təhsil naziri Misir Mərdanov verib. Bu vəsaitin 2,5 dəfə çox olduğunu deyən nazir təmir ediləcək tədris müəssisələrinin dəqiqləşdirilməsinin vacibliyini vurğulayıb.

XAÇMAZDA REGIONAL KANAL

Yaxın günlərdə Xaçmazda regional kanal fəaliyyətə başlayacaq. Milli Televiziya və Radio Şurasından verilən məlumata görə, regional kanal yenidən təmirdən çıxan binada, müasir standartlara cavab verən avadanlıqlarla işləyəcək.

Regional kanal bir qədər əvvəl MTRŞ tərəfindən yayımı dayandırılan Xaçmaz TV-nin tezliyində efirə çıxacaq.

İlin sonuna kimi Şəki, Yevlax və Lənkəranda da regional kanallar fəaliyyətə başlayacaq.

ZAQATALADA YENİ ATS

Zaqatala rayonunun Yolayır kəndində 512 nömrə tutumu olan yeni elektron tipli ATS istifadəyə verilmişdir.

Yeni stansiyada 320 nömrə quraşdırılmışdır. Beş yüzə yaxın yaxın ailənin yaşadığı kənddə artıq 32 mənzilə telefon çəkilmişdir və bu iş davam etdirilir.

DİNOZAVRIN QALIQLARI TAPILIB

ABŞ-da 800 dişi olan dinozavrın qalıqları tapılıb. Qədim heyvan qalıqları arxeoloqların Yuta ştatında apardığı qazıntılar zamanı aşkarlanıb. 9 metr uzunluğu olan dinozavrın 75 milyon il əvvəl yaşadığı ehtimal olunur. Dəhşətli görkəminə baxmayaraq dinozavr yalnız bitkilərlə qidalanıb. Alimlərin fikrincə, bu qədər dişi olan dinozavrın qidalanmaqla bağlı problemi ola bilməzdi. Çünki o, istənilən bitkini yemək üçün müvafiq diş strukturuna sahibdir.

Чал такландаз
халкь клан жедач.

Лезги халкьдин мисал.

LƏZGİ DİLİ

Qafqazın xəncər dilisən,
Mərd xalqın dilbər dilisən,
Obalar, ellər gülüsən,
Ürəklərin zər telisən,
Ləzgi dili, ləzgi dili.

Tahirlərin səhri, sözü,
Eminlərin nuru, gözü,
Şerimin alovu, közü,
Min bir dərdin dadı, düzü,
Ləzgi dili, ləzgi dili.

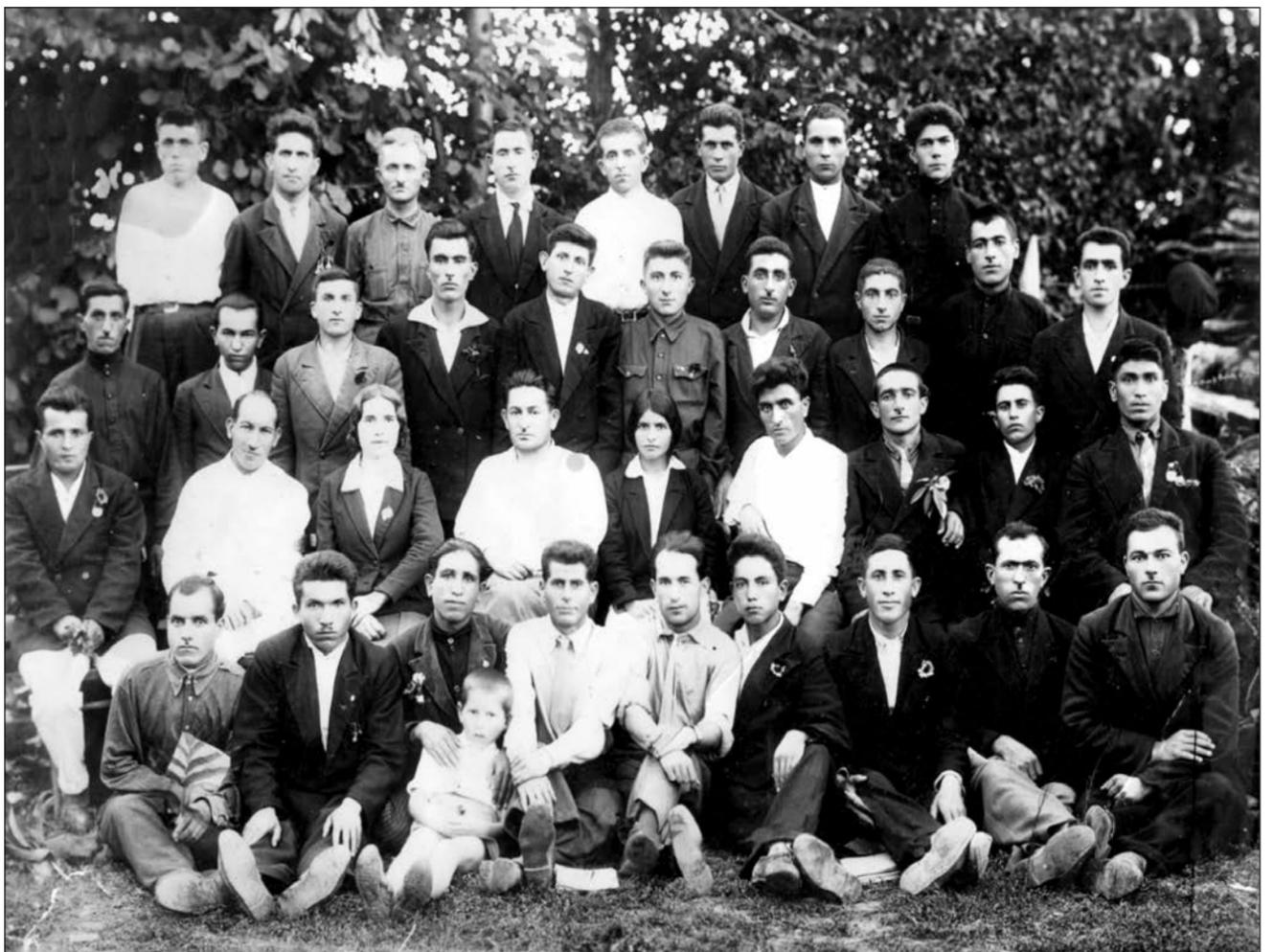
Saxurun doğma qardaşı,
Döyüşlərdə silahdaşı,
Könül, diləklər sirdaşı,
Bu ellərin zirvə-daşı,
Ləzgi dili, ləzgi dili.

Əfsanələr, nağıllar tək
Qayalarda bitən çiçək.
Səndən ayrı dözməz ürək,
Bir qılıncsan mənə gərək,
Ləzgi dili, ləzgi dili.

Arif QIZILQAYA

ГАФАЛАГ

Видер	-	рис
Вис	-	родник
ГилитI	-	пшеница в стадии молочно-восковой зрелости
ГунгуртI	-	круглый
ГьяцIар	-	понимающий
Ибришин тар	-	пирамидальный тополь
Кенек	-	сорт грецких орехов
Кыдав	-	бурсит (болезнь лошади)
Клахар	-	французская чечевица
Муьтквер тар	-	елка
Пата	-	поросенок
Тахла	-	злая собака
ТлапIатIапI	-	деревянная опора, на которой вращается ось арбы
Уьрс	-	стыд, позор
Царни	-	фасоль
Чул	-	род мучной каши
Чимиш	-	барсук
Шангьар	-	кречет
Энбер	-	деталь мельницы
ЭчIехун	-	опозорить, осрамить

ŞƏKİL-SORĞU

1938-ci ildə Qusar Pedagoju Məktəbini bitirmiş bu şəxslər haqqında məlumatı olanlardan redaksimizla əlaqə saxlamağı xahiş edirik.

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:
sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 4188
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"